

ZNAČAJ I UVJETI RADA ŠKOLE U PRIRODI

Sažetak

U ovom radu se govori o značaju organiziranja škole u prirodi za učenike kao i pripremama za njenu realizaciju. Škola u prirodi ima svoju psihološku i pedagošku opravdanost jer je to škola u koju svi učenici rado idu, a stečena znanja su trajnija i nema neuspješnih učenika. Sam proces prenošenja i usvajanja obrazovnih sadržaja nije formaliziran kao u klasičnoj nastavi. Najmanje se radi po modelu – učiteljica tumači, učenici slušaju. Naglasak je na aktivnosti učenika. Učitelj ih stalno poziva da zapažaju, zaključuju, povezuju, analiziraju. Time su učenici aktivni sudionici obrazovnog procesa, što je u razredu daleko teže ostvariti. Za uspješnu organizaciju rada škole u prirodi potrebno je obezbijediti odgovarajuće prostorne, nastavno-tehničke, kadrovske i sredinske uvjete. Prostor objekta u kome se organizira škola u prirodi treba da omogući: smještaj i aktivnosti učenika u slučaju nevremena, prostor, opremu i uređaje za ishranu učenika, odgovarajuće spavaonice sa krevetima za djecu, prostor za zdravstvenu zaštitu učenika, prostoriju za pripremu i rad učitelja.

Ključne riječi: škola u prirodi, uvjeti rada škole u prirodi, priprema nastavnika, priprema učenika, planiranje i pripremanje

Summary

This paper deals with the importance of organizing an outdoor school, and the necessary preparations for the realization of this idea. There's psychological and pedagogical justification for organizing an outdoor school: the students enjoy attending classes, the acquired knowledge is more permanent and there are no failing students. Even the very process of presenting and acquiring educational content is not as formal as in traditional classes. In this school, the classes are student-centered, and frontal instruction is used the least. The teacher encourages the students to perceive, conclude, associate and analyze, thus making them active participants of the teaching process. This is much more difficult to achieve in traditional classes. Certain spatial, educational, technical, personnel and environmental prerequisites need to be provided for an outdoor school to be successful and function properly. The outdoor school facility needs to provide the following: activities and accommodation for students in the event of bad weather, space, kitchen utensils and appliances to cook food, appropriate bedrooms with beds for children, healthcare office, and a room for teachers.

Key words: outdoor school, operating conditions in outdoor school, teacher preparation, student preparation, planning and preparation

Uvod

Učenje i poučavanje o prirodi i društvu u *školi u prirodi* dio je nastavnog rada učitelja u osnovnim školama. Vrijednosti i značenje stjecanja iskustva u *školi u prirodi* o različitim elementima prirode i društva iz neposredne blizine, odnosno sudjelovanja u aktivnostima, te iskustva iz „prve ruke“, mogu biti snažna motivacija i interes kako za učenika tako i za učitelja. Istraživanjem stanja u praksi odgojno-obrazovnog rada učitelja osnovne škole s učenicima u prirodi ispitali smo i značaj izvođenja nastave na otvorenom prostorima. Nastavni sadržaji u udžbenicima predmeta *Moja okolina* u nižim razredima postavljaju određene zahtjeve pri nastavnoj realizaciji. Najčešće se nastavne jedinice sadržaja *Moje okoline* odnose na tipove, metode i oblike nastavnog rada koji se realiziraju u školi i izvan nje. Učiteljima i učenicima se pruža mogućnost velikog izbora i izmjene mjesta izvođenja aktivnosti koje su u funkciji odgoja i obrazovanja. Uz to treba posjetiti da o stavovima učitelja često ovisi gdje će se odvijati neka pedagoška situacija.

„Ako učenici mogu vježbati na otvorenim prostorima i u zatvorenim prostorijama, a neke prirodne pojave proučavati u učionici ili u prirodi, treba prednost dati otvorenim prostorima i prirodi.“ (Bognar, Matijević, 1993:224)

Škola u prirodi služi da učenici nauče da od prirode uzmu sve što je dobro, a da je ujedno i sačuvaju. Ovakvo poučavanje je neophodno i njegov značaj je u učenju putem kojeg se razvijaju intelektualnost i interdisciplinarnost, disciplina, uzajamno pomaganje, osjećaj kolektivizma i solidarnosti, te upoznavanje globalnih zbivanja. Učenje o prirodi u prirodnom ambijentu posebno je značajno za mlađi školski uzrast jer se zasniva na principima očiglednosti, sistematičnosti, postupnosti i cjelovitosti.

Zadaća škole u prirodi je obrada nastavnih sadržaja u neposrednoj prirodnoj i društvenoj okolini uz maksimalnu konkretnost i zornost, te njihova primjena u svakodnevnom životu, učenje uz zabavu i igru, zajednički život u kolektivu, ispravna organizacija aktivnosti u toku dana, njegovanje pristojnog ponašanja u odmaralištu i na javnom mjestu, isticanje pravilnog odnosa prema učiteljima kao i vršnjacima.

Uvjeti rada škole u prirodi

Prostorni i nastavno-tehnički uvjeti su veoma značajni činioci za uspješnu organizaciju rada škole u prirodi. Za ovaj rad neophodno je obezbijediti: učionicu normalne veličine sa opremom i sredstvima za nastavne aktivnosti, u kojoj mogu da se smjenjuju najviše dva odjeljenja u toku dana, prostor za organiziranje rada pojedinih grupa u okviru slobodnih aktivnosti.

„Za uspješnu organizaciju rada škole u prirodi potrebno je obezbijediti odgovarajuće prostorne, nastavno-tehničke, kadrovske i sredinske uslove.“ (Stanojlović, Stanojlović, 1999:27)

Prostor objekta u kome se organizuje škola u prirodi treba da omogući:

- smještaj i aktivnosti učenika u slučaju nevremena,
- prostor, opremu i uređaje za ishranu učenika,
- odgovarajuće spavaonice sa krevetima za djecu,
- prostor za zdravstvenu zaštitu učenika,
- prostoriju za pripremu i rad učitelja. (Stanojlović, Stanojlović, 1999:27)

Sredinski uvjeti za uspješnu školu u prirodi su odgovarajuće površine za igru i sport sa travnatom podlogom na kojoj su estetski i funkcionalno postavljene klackalice, ljulje, staza za bicikl. Potrebno je obezbijediti i monografiju kraja sa opisima prirodno-geografskih, historijskih, klimatskih uvjeta, kulturnih znamenitosti, biljnog i životinjskog svijeta, zanimanja ljudi.

Kadrovski uvjeti rada podrazumijevaju: učitelja za nastavu i samostalni rad učenika i dio aktivnosti u slobodnom vremenu, koordinatora za ukupnu organizaciju rada škole u prirodi, organizatora sportsko-rekreativne aktivnosti i animatora za kulturno-zabavne aktivnosti učenika, te zdravstvenu službu. U realizaciji programskih sadržaja, pored navedenih, poželjno je da se povremeno angažiraju i drugi stručnjaci iz mjesta u kome se nalazi škola u prirodi, koji učenicima mogu dati informacije o specifičnostima tog mjesta.

Pedagoško-psihološka opravdanost škole u prirodi

Danas se mnogo priča o tome šta sve u školstvu treba mijenjati. Svi bi željeli školu u koju bi djeca rado išla, školu u kojoj bi djeca uživala u procesu učenja, u kojoj bi stečena znanja

bila trajno usvojena, školu u kojoj ne bi bilo neuspješnih učenika. Upravo sve to se ostvaruje za vrijeme boravka djece u *školi u prirodi*. Mnogo je razloga koji pridonose uspješnosti takve škole.

Škola u prirodi ima svoju psihološku i pedagošku opravdanost jer je to škola u koju svi učenici rado idu, a stečena znanja su trajnija i nema neuspješnih učenika. Sam proces prenošenja i usvajanja obrazovnih sadržaja nije formaliziran kao u klasičnoj nastavi. Najmanje se radi po modelu – učiteljica tumači, učenici slušaju. Naglasak je na aktivnosti učenika.

Učitelj ili učiteljica ih stalno poziva da zapažaju, zaključuju, povezuju, analiziraju. Time su učenici aktivni sudionici obrazovnog procesa, što je u razredu daleko teže ostvariti. Proces učenja odvija se tokom cijelog dana, nije izdvojen, i učenici ga ne doživljavaju kao nametnutu obavezu. To se sve odvija u stvarnom okruženju sadržaja nastavnog programa, obrađivani sadržaji nisu u nekom apstraktnom vremenu i prostoru, već ih učenici vide i neposredno doživljavaju. Izvrsno se ostvaruje korelacija među nastavnim sadržajima pojedinih predmeta. Sadržaje koje učenici usvajaju iz predmeta *Moja okolina* odnosno *Priroda i društvo* istodobno obrađuju i povezuju sa sadržajima iz muzičke i likovne kulture, pišu sastave iz jezika, čak su i matematički zadaci povezani s primjerima iz neposredne blizine. Izuzetno je važno i iskustvo cjelodnevnog zajedničkog boravka učenika i učitelja. Učitelji upoznaju djecu kakva ona zapravo jesu, a ne samo kakva funkcioniraju u školskom okruženju.

Učitelji vrlo često zapaze one osobine koje učenici u razredu ne pokazuju, uočavaju mnoge vještine koje se ne mogu izraziti u redovnoj nastavi. Naročito su važna saznanja o socijalnoj dinamici razreda. Odnosi među učenicima ne uspostavljaju se tokom nastavnog sata, već za vrijeme odmora, prije i poslije nastave, uglavnom, kada odrasli nisu prisutni. *Škola u prirodi* zato učiteljima pruža mogućnost da zapažaju odnose među učenicima i po potrebi mogu ih usmjeravati i intervenirati. Isto tako, i učenici upoznaju učitelje u drugačijem okruženju. Budući da su čitav dan zajedno, učitelji daleko više sudjeluju i u neformalnom dijelu aktivnosti. Time postaju bliži djeci, opušteniji su. Takav odnos ne ruši autoritet učitelja, naprotiv, pridonosi boljim međusobnim odnosima u daljnjem radu u razredu.

Značaj organiziranja škole u prirodi

Na osnovu historijskog pregleda razvoja *škole u prirodi* može se zaključiti da je njena prvobitna funkcija bila jačanje zdravlja i otpornosti djece, a u drugom planu je bila njena pedagoška uloga. Međutim, velik broj istraživanja ukazuje na izuzetan značaj organiziranja *škole u prirodi* u odgojno-obrazovnom pogledu.

Zdravstveni značaj

Zdravstvena funkcija *škole u prirodi* od njenog osnivanja do danas nije osporavana niti dovođena u pitanje. Razvoj industrije i saobraćaja u gradovima, koji su sa sobom donijeli, pored niza prednosti, i mnoge negativne pojave (povećanu zagađenost zraka, nedostatak slobodnih površina i zelenila), aktuelizirali su potrebu organiziranja *škole u prirodi*. Ova potreba je tim veća kada se zna da većina djece veliki dio vremena provodi u zatvorenim prostorijama, bez dovoljno kretanja i svježeg vazduha. Sve to negativno utječe na zdravlje i cjelokupan psihofizički razvoj djece.

U takvim uvjetima djeci često obolijevaju respiratorni organi, a evidentan je i sve veći deformitet kičmenog stuba. U školskim uvjetima djeca veći dio vremena provedu u zatvorenom prostoru, bez dovoljno kretanja. Ukoliko tome dodamo da djeca nižih razreda nemaju mogućnost odlaska u salu na časovima tjelesnog i zdravstvenog odgoja, već te časove realiziraju u učionici, onda su ta djeca veoma ugrožena. Posebno su ugrožena djeca koja žive u sredinama u kojima je koncentracija štetnih gasova velika. U ovakvim životnim uvjetima dječiji organizam se nalazi u stalnoj borbi sa štetnim činiocima spoljne sredine, koji smanjuju njegovu opću otpornost i izazivaju oštećenja organa za disanje. Stoga su djeca koja žive u gradovima često blijeda, više ili manje umorna, razdražljiva, pa je potrebno poduzimati mjere za zaštitu njihovog zdravlja. Radi zaštite zdravlja i bržeg psihofizičkog razvoja djece, neophodno je preduzimati odgovarajuće zaštitne mjere da bi se smanjilo djelovanje štetnih tvari. Među mogućim rješenjima su izgradnja sportskih terena, rekreacionih centara za djecu i omladinu u okolini grada, kao i izgradnja određenih objekata u prirodnoj sredini za potrebe *škole u prirodi*. Na taj način bi se stvorile mogućnosti da djeca školskog uzrasta u toku školske godine napuste

gradove i provedu neko vrijeme u prirodi, na čistom zraku. Nastavni sadržaji utvrđeni nastavnim planom i programom realizirali bi se u povoljnijim životnim i radnim uvjetima, što bi pozitivno utjecalo na kvalitet znanja i efikasnost nastavnog procesa.

Pored povoljnih prirodno-klimatskih uvjeta, poboljšanju zdravlja i jačanju fizičkih sposobnosti značajno mogu doprinijeti fizičko-rekreativne aktivnosti, koje se odnose na zdravstveno odgajanje učenika.

Zdravstveni radnici, prisutni tokom realizacije *škole u prirodi*, mogu znatno utjecati na proširivanju postojećeg znanja o čuvanju i njegovanju zdravlja i formiranju higijenskih navika kod djece. Zajednički boravak djece i odraslih u školi u prirodi povoljna je prilika za utvrđivanje nivoa razvijenosti higijenskih navika kod učenika kao polazne osnove za njihovo dalje razvijanje.

Pri izboru lokacije za organiziranje *škole u prirodi* neophodno je voditi računa o tome da li klimatski uvjeti obezbjeđuju lakšu aklimatizaciju djece, o vlažnosti vazduha, te o ostalim prirodnim uvjetima za prijatan boravak i optimalnu organizaciju nastavnih i radnih aktivnosti.

Zbog svega toga, prije odlaska djece u školu u prirodi, potrebno je, prije svega, konsultirati zdravstvenu službu o zdravstvenom stanju učenika, naročito onih čije zdravstveno stanje zahtijeva poseban tretman.

Odgojno-obrazovni značaj

Još od najstarijih vremena brojni mislioci i naučnici isticali su značaj prirode u odgoju mladih. Tako poznati ruski pedagog K.D. Ušinski kaže: „*Priroda je jedan od najmoćnijih faktora u odgajanju čovjeka te i najbrižljivije odgajanje bez sudjelovanja tog faktora uvijek će biti suhoparno, jednostrano, dosadno, izvještačeno. Jadnog li djeteta ako je ono odraslo, a nije otkinulo ni jedan poljski cvijet, nije slobodno gazilo zelenu travu. Ono se nikada neće razvijati sa onom punoćom i svježinom za koju je sposobna ljudska duša, u njegovom razvitku uvijek će se osjećati zagušljiva atmosfera natovarenih zgrada... A sloboda, širina, priroda, ljepota, okolina grada s pogledom na one mirisne jaruge i njive koje se talasaju, na ružičasto proljeće i zlatnu jesen, zar nisu bolji odgajatelji?*

Nazovite me divljakom u pedagogiji, ali ja sam, na osnovu svih utisaka iz svog života, stekao duboko ubjeđenje da lijep pejzaž ima

ogroman uticaj na razvitak mlade duše, kome ne može konkurisati uticaj nastavnika“. (Stanojlović, Stanojlović, 1999:16)

Navedeni stavovi poznatog ruskog pedagoga Ušinskog veoma jasno i upečatljivo ukazuju na prirodu kao veoma moćan faktor u razvoju ličnosti djeteta, posebno njegovih najplemenitijih osjećanja.

Sigurno je da će djeca ljepotu prirode punije doživljavati ako borave u njoj od djece kojoj se u školskim učionicama suhoparno priča o ljepoti prirode. Boravak u prirodi pruža mogućnost djeci da neposredno uočavaju njenu ljepotu, njene oblike, raznovrsnost i bogatstvo zvukova i mirisa. To im omogućava da punije uživaju u ljepotama prirode, da je više poštuju, čuvaju i njeguju. Zbog svoje raznovrsnosti, prirodna sredina sadrži brojne izvore i poticaje za dalje saznavanje, budi radoznalost i razvija istraživački duh, što doprinosi razvoju stvaralačkih sposobnosti kao bitne komponente razvoja ličnosti djeteta. Uvjeti u kojima radi *škola u prirodi*, pružaju učenicima veće mogućnosti za utvrđivanje, proširivanje i sistematizaciju postojećih znanja i njihovu primjenu u praktičnom životu.

Široke su mogućnosti za uspješniju realizaciju sadržaja iz većeg broja nastavnih područja, posebno onih koji zahtijevaju da se obrade u neposrednom kontaktu sa prirodnom i društvenom sredinom, sa pojavama i događajima u njima. U prirodnim uvjetima djeca neposrednim posmatranjem bogate svoja iskustva o živoj i neživoj prirodi, o prirodnim pojavama, o životu i radu ljudi, međusobnoj povezanosti biljnog i životinjskog svijeta, kulturno-historijskoj prošlosti kraja, upoznaju osnovne zakonitosti razvoja prirode i društva.

Za vrijeme rada *škole u prirodi* učenici aktivno provode znatan dio vremena u kolektivu, u intenzivnoj komunikaciji i interakciji, međusobnoj kao i sa nastavnikom. To je povoljna okolnost za šire pedagoško djelovanje na razvoj ličnosti učenika, a posebno na socijalni i emocionalni razvoj. U ovakvim uvjetima povećavaju se mogućnosti za svestranije i bolje upoznavanje ličnosti učenika, za ispitivanje sklonosti, potreba, želja i interesiranja djece, njihovih problema i teškoća. Za vrijeme rada *škole u prirodi* učenici iz različitih porodica i životnih sredina zajedno spavaju, hrane se, isti im je raspored dnevnog rada i života. Dakle, žive pod jednakim uvjetima. Ovakav način života obezbjeđuje i bolje međusobno upoznavanje i zbližavanje, kako djece međusobno, tako i djece i njihovih nastavnika. To može da dovede i do promjene socijalnih odnosa u

odjeljenju. U pedagoški pravilno usmjerenom i vođenom kolektivu, ispoljavaju se mnoge osobine djece, i pozitivne i negativne. Njih procjenjuju i učenici i nastavnici: pozitivne prihvataju, a negativne korigiraju ili otklanjaju, što ima poseban značaj za razvoj pozitivnih moralnih osobina ličnosti djeteta.

Pored toga, u ovakvim uvjetima života i rada razvijaju se potrebe i navike djece da se međusobno pomažu, brinu jedni o drugima, da lične interese usaglašavaju sa interesima kolektiva, da razvijaju sposobnosti za empatiju – što znatno doprinosi kultiviranju emocionalne sfere i socijalizaciji mladih.

Druženje, zajedničke obaveze i aktivnosti, radosti, želje, doživljaji zbližavaju učenike, razvijaju prijateljstva i druga pozitivna osjećanja i stvaraju snažan jedinstven kolektiv. Naravno, u takvom zajedničkom životu i radu neophodno je obezbijediti i afirmaciju svakog pojedinca unutar kolektiva kroz aktivnosti za koje on ili grupa imaju najviše sklonosti i sposobnosti. Život u kolektivu omogućava učenicima da shvate neophodnost poštovanja normi i pravila ponašanja u zajedničkom životu, kao i nužnost izvršavanja zaduženja i obaveza pojedinca da bi kolektiv mogao funkcionirati.

To se najuspješnije može ostvariti putem aktivnosti učenika u slobodnom vremenu, u koje se učenici rado uključuju, jer se zasnivaju na principima slobode, dobrovoljnosti i zanimljivosti sadržaja. Susretima sa djecom iz okoline, kao i djecom iz drugih škola koja borave u *školi u prirodi*, organiziranjem zajedničkih priredbi, kako za učenike tako i mještane, zatim upoznavanjem sa načinom života i rada ljudi u tom kraju i njihovim običajima – stvaraju se izuzetno povoljne okolnosti za bogaćenje socijalnog iskustva učenika i razvijanje novih prijateljstava, za izgrađivanje pozitivnog stava prema ljudima i ljepotama prirode.

Odlazak u *školu u prirodi*, odvajanje od porodice, navikavanje na kolektivan život u uvjetima drugačijim od porodičnih – doprinose osamostaljivanju djece, stjecanju dobrih navika i osposobljavanju za život i rad u promijenjenim životnim uvjetima. Svakodnevne međusobne veze i odnosi, te praktične aktivnosti, briga o ličnoj higijeni, održavanje prostorija za spavanje, estetsko uređivanje okoline, učešće u praktičnim aktivnostima, hranjenje životinja – pružaju izuzetne mogućnosti za razvijanje i učvršćivanje kulturnih, higijenskih i radnih navika, kao i za razvoj pravilnog odnosa prema radu, čuvanju i zaštiti prirode i čovjekove sredine i ljubavi prema prirodi.

Ovaj vid pedagoške djelatnosti škole podrazumijeva i promijenjenu funkciju nastavnika, koja je sve manje predavačka, a sve više usmjeravajuća i koordinirajuća. To znači da bi aktivnosti nastavnika trebale da budu usmjerene na stvaranje uvjeta za što veću samostalnost i aktivnost učenika u procesu stjecanja znanja, u proširivanju iskustava, u kooperativnim oblicima učenja i u partnerskom odnosu u komunikaciji sa učenicima.

Ekologija u odgoju i obrazovanju

U kolokvijalnom jeziku riječ ekologija koristi se u smislu zaštite prirodne okoline od pretjeranog uništavanja ili bilo kakvog nepravilnog odnosa čovjeka prema živoj i neživoj prirodi. Ekologija je riječ grčkog porijekla (oikos – kuća, dom; logos – riječ, govor, nauka), a u savremenom rječniku naučne terminologije označava nauku o odnosu organizma prema okolišu, o njegovom smještaju i pojavljivanju u prostoru. Glavni subjekti odgojno-obrazovnog procesa, učenik i učitelj, stalno su u situaciji da biraju i uređuju prostore u kojima će se odvijati njihove osnovne aktivnosti. Prva znanja ljudi su stjecali uz svakodnevni rad koji se odvijao u prirodnoj sredini.

Odgoj i obrazovanje za okoliš na otvorenim prostorima

Postoji više definicija odgoja i obrazovanja za okoliš, koji se provode na otvorenom. Ona koja govori o mjestu, temi i svrsi aktivnosti na otvorenim prostorima pripada onim prihvatljivijim. U studiji „Using Environment Based Education to Advance Learning Skills and Character Development“ (2001) daje im se sljedeći status: odgoj i obrazovanje „U“, „O“ i „ZA“. Time određenje odgoja i obrazovanja za okoliš na otvorenom postaje preciznije (Dunja Anđić).

Razlozi odgoja i obrazovanja za okoliš „U“ otvorenim prostorima: Taj se odgoj i obrazovanje može pojaviti u bilo kojoj aktivnosti na otvorenom, od dvorišta do područja pravih divljina, na livadama, šumama, obalama, jezerima, barama i drugim biološkim staništima. Odgoj i obrazovanje za okoliš na otvorenom često podrazumijeva i običnu šetnju ulicom i posjet nekoj zgradi, ruševini itd. Može se ostvariti na betonu ili dječijem igralištu, u gradskom zoološkom vrtu, u nacionalnom parku ili na šumskoj stazi. Valja reći da su navedene mogućnosti veoma važne za stjecanje jedinstvenih

iskustava iz prve ruke, u izravnom dodiru s temom i sudjelovanjem u interakciji i procesu socijalizacije.

Jedan od osnovnih razloga za prihvatanje gledišta „O“ uvjetovan je objašnjenjem da su teme same po sebi povezane s prirodom / okolišem. Ovo obrazloženje se zasniva na naglašenom utjecaju većeg broja nastavnih predmeta. Gledište koje proizilazi iz navedene studije može se sažeti u nekoliko tematskih postavki: tlo, voda, biljke, životinje čine osnovna područja učenja i istraživanja o prirodi u gotovo svim nastavnim predmetima ili odgojno-obrazovnim područjima. Na ove teme se gleda kao na prve mogućnosti suočavanja s problemom međupovezanosti čovjeka i prirode, prirodnih dobara. I ne samo to. Kulturni aspekt uključuje prva učenja o historiji u raznim otkrićima na terenu, naprimjer ostataka neke tvrđave, napuštenih mlinova, farmi i slično, te na taj način započinje razvijanje znanja o baštini i poštovanja prema kulturnom naslijeđu.

Pojam „ZA“ ekološki odgoj i obrazovanje na otvorenom govori da je njegova svrha u povezanosti s emotivnom, spoznajnom i voljnom razinom učenja, dakako, za dobrobit određenih ekosustava. Bitno je da djeca probleme prirode dožive na različite načine, ili da se u susretu s njima nađu u nekom posebnom motivacijskom stanju.

Razlika navedenih pojmova „U“, „O“ i „ZA“ otvara mogućnosti da se nevažno shvati kao važno. Problem navedenih pojmova pridonosi uspješnijem, pa i preciznijem tumačenju raznih ekoloških situacija.

Nema pouzdanih podataka o tome kada su se pojavile prve škole kao institucije za koje su sagrađene i posebne zgrade, ali je sasvim sigurno da se učenje iz prirode, odnosno prirodnih izvora, postupno dopunjavalo, a ponekad i potpuno zamjenjivalo sekundarnim izvorima znanja. U savremenim školama najveći se dio znanja stječe u školskim zgradama uz korištenje sekundarnih izvora. Za to se, uglavnom, mogu naći pedagoška opravdanja, ali ima i mnogo primjera kada se za to ne mogu naći ni pedagoški argumenti. Školska praksa pokazuje da se aktivnosti učenika i učitelja mogu odvijati u prirodnoj i društvenoj sredini, u školskom dvorištu.

Prirodna i društvena sredina i odgojno-obrazovni proces

„Veliki dio ciljeva odgoja i obrazovanja može se realizirati u prirodnoj i društvenoj sredini za sve stupnjeve školovanja. Prirodna i društvena sredina

su primarni izvor znanja, pa prema tome i najadekvatniji izvori znanja i mjesta za raznovrsne pedagoške aktivnosti.“(Poljak, 1979:39)

Temelj školskih ciljeva i zadataka jeste proučavanje izvorne prirodne i društvene sredine u kojoj čovjek živi, radi i stvara, a s ciljem da se oni koji uče pripreme za bolje snalaženje u susretu s prirodom i drugim ljudima.

Brojni materijalni proizvodi ljudske kulture npr. mostovi, ceste, zgrade, spomenici, umjetničke slike predmetom su proučavanja na svim stupnjevima školovanja.

Nikakvi tehnički mediji ne mogu tako uvjerljivo prikazati te proizvode ljudskog rada kao neposredan kontakt s njima. *„Neposredan boravak onih koji uče u prirodnoj sredini omogućit će da se stvori zdraviji, prirodniji i humaniji odnos između čovjeka i prirode.“* (Supek, 1973:35).

U vezi s tim Supek piše: *„Čovjek treba da živi u prirodi, među biljkama i životinjama, a ne da biljke i životinje žive među ljudima.“* (Supek, 1973:35). Neki su pedagozi upozoravali da ne treba od škole praviti skladište materijala ako se nastava može izvoditi gdje se ti materijali izvorno nalaze.

Planiranje i pripremanje

Realizacija zavičajnih sadržaja predmeta *Moja okolina* na otvorenim prostorima može ovisiti o mnogo faktora, poput blizine ili udaljenosti škole u odnosu na zavičajnu lokaciju koju želimo uključiti u nastavni rad i istražiti, o finansijskoj i organizacionoj strukturi, te opremi potrebnoj za realizaciju takvih aktivnosti. U tom smislu potrebno je istaknuti i identificirati moguće probleme pri planiranju, pripremanju i realizaciji takve nastave.

Teškoće pri nadgledanju velike grupe učenika, pružanje pomoći koja im je možda potrebna, odnosno cjelokupno i konkretno planiranje i pripremanje nastave na otvorenim prostorima možemo svrstati u kategoriju organizacijskih poteškoća. Školske poteškoće bi podrazumijevale školski raspored sati, odnosno školsku nastavu koja je dio planiranih nastavnih sati u obaveznom školskom kurikulumu i koja se preskače ili ne realizira u rasporedu zbog izvanučioničke nastave. Vrijeme potrebno za planiranje smislenog rada na terenu, vremenske prilike prilikom realizacije nastave ili istraživanja i raspored planiranih aktivnosti sačinjavali bi vremenske poteškoće. Finansijske poteškoće su često jedan od glavnih uzroka

neorganiziranja izvanučioničke nastave, posebice oblika poput škole u prirodi ili dužeg boravka na terenu, a podrazumijevaju sve od finansiranja opreme za nastavu na otvorenom pa do troškova prijevoza i smještaja, ako je potreban. Nedostatak detaljnog poznavanja lokaliteta ili mjesta na kojem se realizira nastava ulazi u kategoriju lokacijskih poteškoća. Sigurnosne poteškoće podrazumijevaju sigurnost učenika pri prijevozu, boravku, realizaciji aktivnosti, rukovanju opremom, upoznavanju vještina, sposobnosti i strahova pojedinca u grupi. Kao posljednja kategorija ističu se individualne poteškoće, koje se podjednako odnose i na učitelja i na učenika, a podrazumijevaju nedostatak potrebnih vještina i sposobnosti za uspješnu realizaciju nastave na otvorenim prostorima. (UNESCO, 2002)

Različiti tipovi zavičajne nastave na otvorenim prostorima podrazumijevaju različitu pripremu, ali i različite metode realizacije sadržaja iz predmeta *Moja okolina*, odnosno *Priroda i društvo* na otvorenim prostorima. U vezi s tim, kao značajne oblike nastave na otvorenim prostorima u osnovnim školama možemo istaći: izlete, ekskurzije, *školu u prirodi*, terensku nastavu i terensko istraživanje.

Proces planiranja i pripremanja

Proces planiranja i pripremanja škole u prirodi prolazi kroz nekoliko faza:

1. priprema za realizaciju škole u prirodi,
2. realizacija škole u prirodi,
3. analiza škole u prirodi. (UNESCO, 2002)

Prva faza je priprema za realizaciju škole u prirodi. U prvoj fazi zadaci učitelja su: odrediti svrhu škole u prirodi, pregledati bitne zahtjeve prije izvođenja, utvrditi potrebno znanje i vještine, ispuniti sve službene zahtjeve, informirati učenike i roditelje o svrsi, troškovima, ugovorima, urediti razgledavanje i prijevoz, planirati aktivnosti u vezi sa sadržajem, odrediti učenicima individualne i grupne zadaće, pripremiti materijal i opremu za bilježenje informacija, pozvati goste na kratko predavanje, analizirati mogući rizik od povreda učenika i opreme, pripremiti popis učeničkih imena i brojeve za hitan kontakt u slučaju pomoći ili povrede. U skladu s tim je i priprema učenika koja podrazumijeva: da učenici moraju biti svjesni svrhe škole u prirodi (ako je moguće doprinijeti njezinom određivanju), prije odlaska razvijati potrebno znanje i sposobnosti, uvježbavati tehnike prikupljanja podataka, znati

individualne i grupne obaveze, zadatke i dužnosti, biti svjesni ugovora, dogovora, potrebnog materijala i opreme, te razumjeti sigurnosne zahtjeve.

Druga faza je realizacija *škole u prirodi*. Zadatak učitelja podrazumijeva: opće nadgledanje, pružanje pomoći učenicima kada im je potrebna, poticanje i ohrabrivanje učenika u postavljanju pitanja, poticanje učenika na uočavanje, opserviranje, davanje informacija koje usmjeruju učenika. Učenici su ti koji vrše direktnu opservaciju (identificiranje, opisivanje, izgrađivanje, mjerenje ...), prikupljaju i bilježe podatke, skiciraju, izrađuju mape, upisuju, daju inicijalne analize i interpretiraju gdje je to moguće.

Treća faza je analiza realizirane *škole u prirodi* i vrši se u učionici. U tom smislu zadatak je učitelja pružanje dodatnih informacija, usmjeravanje učenika na druge izvore kako bi potvrdili svoje nalaze i zaključke, te evaluacija cjelokupnog iskustva, uključujući organizaciju i rezultate rada i učenja. Učenici sređuju prikupljene informacije, provjeravaju svoje nalaze s drugima, uz pomoć učitelja mogu testirati hipoteze ako su bile postavljene, stvaraju zaključke, diskutiraju o zbunjujućim pitanjima i problemima, mogu dodatno istražiti neodgovorena pitanja, te pripremiti izvještaj i prezentaciju.

Problematika uspješne realizirane nastave u *školi u prirodi* posebno je usmjerena na odgovarajuće planiranje i pripremu učitelja o kojoj često i ovisi uspješnost nastave. Pri tome se često zaboravlja da planiranje i priprema učitelja podrazumijevaju i pripremu učenika za nastavu iz predmeta *Moja okolina*, odnosno *Priroda i društvo* na otvorenim prostorima. U vezi s tim možemo govoriti o zajedničkom planiranju i učitelja i učenika koji uključuju bavljenje školskim propisima, planiranje i razgovor o ciljevima, zadacima, znanjima i vještinama, mjestu i vremenu, aktivnostima i obavezama, upravljanju rizikom, te o organizaciji i opremi. U tom smislu postavlja se pitanje kvantitativne i kvalitativne realizacije nastavnog rada na otvorenim prostorima, te posebno pitanje osposobljenosti učitelja za takav rad i uloge učitelja u osposobljavanju samih učenika za uspješnu odgojno-obrazovnu realizaciju sadržaja *Moje okoline* i *Prirode i društva* u različitim oblicima nastave *škole u prirodi*.

Pripreme

Pripreme u školi

Zbog posebnog oblika izvanškolskog i izvannastavnog rada *škola u prirodi* treba se uvrstiti u godišnji plan i program škole i u kalendar za školsku godinu. Stručni aktiv učitelja izradit će plan i program rada *škole u prirodi*, u kojem su zastupljeni svi nastavni predmeti. U tom planu treba biti vidljivo:

- datum, vrijeme i mjesto škole u prirodi,
- ciljevi i zadaće škole u prirodi,
- prijedlog nastavnih sadržaja za sve predmete,
- prijedlog nastavnih jedinica za svaki dan škole u prirodi,
- popis razrednih odjeljenja,
- ime i prezime učitelja i prijatelja,
- opis prostornih uvjeta,
- planirana cijena po učeniku, definiran način plaćanja,
- moguće sponzorstvo,
- opis smještaja, prijevoza i drugih usluga,
- priložena pismena saglasnost za roditelja. (Kanižaj, 2001:6)

Sve navedene stavke su neophodne da bi *škola u prirodi* bila uspješno realizirana i ispunjeni njeni zadaci u cjelini. Dobra priprema je temelj uspjeha svakog rada, pa tako i *škole u prirodi*.

Škola je obavezna da najkasnije 30 dana prije odlaska učenika u *školu u prirodi* dostavi nadležnom ministarstvu obrazovanja i nauke izvedbeni plan i program *škole u prirodi*.

Priprema roditelja

Potrebno je da učitelj održi roditeljski sastanak na kojem trebaju biti prisutni svi roditelji. Učitelj će pojasniti šta je *škola u prirodi* i zbog čega se provodi. Roditelje treba uključiti u pripremu potrebnih predradnji, te odabrati predstavnike roditelja koji će predložiti i razmotriti mogućnosti. Roditelji svojim potpisom daju pristanak na odlazak svog djeteta u *školu u prirodi*. Liječnički pregled je obavezan, a njegovu organizaciju preuzima organizator škole. Roditelj i liječnik upoznaju medicinsku pratnju i učitelja o mogućim zdravstvenim problemima pojedinog djeteta. Roditelj mora upoznati učitelja s

- četvrta skupina svakodnevno predlaže zamisli za realizaciju slobodnog vremena.

Priprema nastavnika

Uloga učitelja vrlo je ozbiljna i odgovorna. Osim što trebaju realizirati sve komponente odgojno-obrazovnog rada, trebaju voditi cjelodnevnu brigu o svakom učeniku.

Učenici dolaze iz različitih porodičnih sredina i njihove navike ponekad odudaraju od kućnog reda u odmaralištu. Zbog odvojenosti od kuće i porodice ponekad dolazi do emocionalnih reakcija, pa je učitelj tada i u ulozi roditelja.

Učitelj treba napraviti sljedeće predradnje za školu u prirodi:

- razraditi plan puta,
- razraditi program rada škole u prirodi,
- razraditi nastavne jedinice po predmetima,
- pripremiti raspored aktivnosti u toku dana,
- složiti raspored sjedenja u autobusu,
- prihvatiti prijedlog učenika o rasporedu smještaja u sobe,
- *ponijeti kameru i foto aparat,*
- *ponijeti dnevnik rada, pripreme, nastavna sredstva,*
- *izvršiti razgovor s medicinskom sestrom,*
- *izvršiti razgovor s organizatorom škole u prirodi.* (Kanižaj, 2001:11)

Priprema nastavnih sredstava i pomagala za nastavu i rekreaciju

Da bi škola u prirodi bila što uspješnija, potrebno je da nastavnik pripremi odgovarajuća sredstva i pomagala, kako za nastavu tako i za rekreaciju:

- *pripremiti pomoćne tekstove i materijale za vježbe i ponavljanje iz predmeta Moja okolina, Bosanski jezik i Matematika,*
- *snimiti pjesme koje će se pjevati putem i u odmaralištu,*
- *pripremiti tekstove pjesama koji će se obrađivati u školi u prirodi,*
- *za rekreaciju i slobodno vrijeme pripremiti lopte, vijače,*
- *pripremiti bojice, papir, kolaž papir, makaze, karton za potrebe predmeta Likovne kulture i slobodnih aktivnosti,*
- *napraviti kalendar prirode.*

Pored navedenih priprema, nastavnik treba da planira i izlete sa učenicima zavisno od mjesta u kome borave:

- planirati izlete do obližnjih gradova ili mjesta,
- posjetiti hotel, domaćinstvo,
- planirati posjetu kulturno-historijskim spomenicima i znamenitostima uz pomoć vodiča,
- ostale aktivnosti isplanirati uz pomoć voditelja odmarališta.

Zaključak

Škola u prirodi ima veliki odgojno-obrazovni potencijal jer omogućuje stjecanje znanja na primarnim izvorima, uz sveobuhvatnu misaonu aktivnost učenika. Velike su i odgojne mogućnosti koje pruža *škola u prirodi*, kao što su: razvijanje radnih, zdravstvenih i kulturnih navika ponašanja. Odgojno-obrazovni sadržaji i učenici su u stalnom kontaktu i oni na prirodan način stječu znanja, usvajaju vještine i navike, a kasnije ih ponavljanjem uvježbavaju. Znanje stečeno na takav način trajnije je i primjenjivije. Zbog svega navedenog nastavnici trebaju ozbiljno pristupiti njenoj organizaciji i realizaciji, odnosno doprinijeti da uvjeti za rad i boravak s učenicima u *školi u prirodi* budu povoljni, kako bi u zajedničkom radu uživali. To je iskustvo koje dugo pamte i učenici i nastavnici i rado ga se sjećaju.

Literatura

1. Ajanović, Dž. i Stevanović, M.(2004): *Metodika vannastavnih aktivnosti učenika*, Pedagoški fakultet, Zenica
2. Andreovski, M. i Kundačina, M. (2004): *Ekološko obrazovanje*, Učiteljski fakultet, Užice
3. Anđić, D.(2008): *Učenje i podučavanje prirode i društva na otvorenim prostorima*, Metodički ogledi, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka
4. Attarian, A. (1996).: „Integrating values clarification into outdoor adventure programs and activities“. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 67 (8), 41-44. <http://www.findarticles.com>
5. Bašić, M.(1998): *Metodika nastave prirode i društva*, Pedagoška akademija, Zenica
6. Bognar, B.(2003): *Poticanje kreativnosti u školskim uvjetima*,

- Slavonski Brod
7. Bognar, L., Matijević, M.(1993): *Didaktika*, Školska knjiga, Zagreb
 8. Dahlgren i Szczepanski(1997) U: SZCZEPANSKI, A. (2001). What is Outdoor Education? U: Others Way of Learning. 4th Eurocongress of The European Institute of Outdoor Adventure Education and Experiential Learning, Rimforsa, Sweden.
 9. De Zan, I. (1994): *Istraživačka nastava biologije*, Školske novine, Zagreb
 10. De Zan, I.(1993): *Ekologijski odgoj i odgoj za zaštitu okoliša u sustavu odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*, Socijalna ekologija, Zagreb
 11. De Zan, I.(2001): *Metodika nastave prirode i društva*, Školska knjiga, Zagreb
 12. Galić, M.(2000): *Škola u prirodi i život u školi*, Institut za pedagoška istraživanja, Užice
 13. Gordon, D. i Jeannette, V. (1999): *Revolucija u učenju*, Educa, Zagreb
 14. Hadžić-Suljkić, M. (2009): *Metodologija istraživanja u odgoju i obrazovanju; uvod u osnove, metode i praktičnu primjenu*, Tuzla: PrintCom d.o.o. grafički inženjering
 15. Halmi, A. (1999): *Temelji kvantitativne analize u društvenim znanostima*. Zagreb: Alinea
 16. Jahić, H.(1998): *Praktikum iz metodike nastave prirode i društva*, Pedagoška akademija, Sarajevo
 17. Kanižaj, J.(2001): *Škola u prirodi*, Vall, Varaždin
 18. Kiš-Novak, D.(2006): *Zavičajnost, globalizacija i škola*, Visoka učiteljska škola u Gospiću, Gospić
 19. Kovačević, M.(2227): *Škola u prirodi*, Učiteljski fakultet u Vranju, Vranje
 20. Land, M. (1997): „Outdoor Education -from roots, to the new branches“
 21. Lieberman, G. (1999): „Closing the achievement gap: Using the environment as anintegrating context for learning“, San Diego, CA
 22. Matas, M.(2001): *Ekološki odgoj i obrazovanje – pedagoški izazov suvremenog doba*, Pula
 23. Matas, M.(2002): *Nastava prirode i društva – problemi i moguća rješenja*, Napredak, Zagreb, god. 143-2002, br. 2

24. Muminović, H.(2000): *Mogućnosti efikasnog učenja u nastavi*, DES, Sarajevo
25. Poljak, V.(1991): *Didaktika*, Zagreb
26. Potkonjak, N., Bandur, V. (1999): *Pedagoška metodologija*, Naučna knjiga, Beograd
27. Stanojlović, B. i Stanojlović, S.(1999): *Organizacija i programiranje škole u prirodi*, Beograd
28. Supek, R.(1979): „Kreativnost i odgoj“, *Pedagoški rad*, broj 7-8, Zagreb
29. Suzić, N.(2005): *Pedagogija za XXI vijek*, TT-Centar, Banja Luka
30. Suzić, N.(2007): *Primijenjena pedagoška metodologija*, XBS, Banja Luka
31. UNESCO (2002): Teaching and Learning for Sustainable Future - A Multimedia Teacher Education Programme, United Nations Educational, Scientific and Cultural organization. <http://www.unesco.org/education/tlsf>